

הרב דוד שפירא מכון ירושלים

פסק רבינו עובדיה מנוישטט בענין מריטת היונים

מגדולי ארץ אשכנז בתקופת בעל ה"אגודה" היה הר"ר עובדיה. רבינו חיים אור זרוע מביא באחת מתשובותיו מה ש"שאל הרב ר' עובדיה" (סי' קכג). אף הוא היה מעלה לפניו ספקותיו: "וחילק לי חבר ושכחתי שמו... וכמדומה לי שהר"ר עובדיה אמר לי כן ויפה כוונ" (שם סי' לב). וכן כותב מהר"ח בתשובה לבנו: "ומתוך כך היה נראה לי להתיר... אכן מהר"ר עובדיה הקשה לי" (שם סי' קצט). כבר העיר בעל "אוצר הגדולים" (ח"ז עמ' שב) שהיה תלמיד ולא חבר, ולשון ענוה היא זו. ברם, ודאי היה מחשובי תלמידיו, כפי שכותב מהר"ח בתשובה אחרת: "ואיני מבין... ובהיותי בנאושהטט דברתי כזה עם מורי הר"ר עובדיה והשיב לי" (סי' קיב), וחכמי אשכנז בתקופתו נהגו לפנות לחבריהם בלשון מורי. גם בשעה שלא היה בנוישטט עמד בקשר מכתבים עימו, נושטט סמוכה לויה היה ורבינו חיים אור"ז הרי היה רבה של וינה באותם ימים. כך הוא מביא בספרו: "כתב לי מהר"ר עובדיה שיש בתשובות מורי רבינו אביגדור אם יכולין להתיר לאשה נדר שהקים לה בעלה" (סי' קב). "כתב לי הר"ר עובדיה שראה בצפנת פענח" (סי' קיז). רבינו עובדיה מובא גם בהגהות שערי דורא, ובעל אוצה"ג (שם) מזכיר שיש הגהה בשמו בשע"ד הלכות תולעים.

*

רבינו נתן איגרא, רבו של בעל "תרומת הדשן", מביא באחת מתשובותיו: "וכן הישיש מהר"ר עובדיה כ"ץ שמעתי משמו שקיבל כן מאביו מהר"ר מאיר ע"ה שעשה שני ביטולים" (נתפרסמה ב"מוריה" שנה ר' גליון א – ב). המהדיר נוטה לזהותו עם רבינו.

זיהוי זה אינו נראה. ראשית, מהר"ר עובדיה כץ כהן היה – כשמו! אביו, מהר"ר מאיר כץ היה מגדולי אוסטריין ולא נראה ששם משפחתם – כץ – בטעות נרשם. רבינו, לעומת זאת, אינו מופיע ככהן לא בפסק שלפנינו ולא בשו"ת מהר"ח.

שנית, רבי עובדיה כץ לא היה בן דורו של ר' עובדיה דידן. תשובת מהר"ר נתן איגרא הנ"ל נשלחה: "לגברא רבא אהובי ידידי ועמיתי מהר"ר זלמן כ"ץ". היות והמהר"ך נולד בסביבות שנת ק"מ ניתן לשער שהתשובה נכתבה לא לפני שנת ק"ס. אמנם תוארו שם "הישיש מהר"ר עובדיה כץ", אבל לא מסתבר שתלמיד חבר של מהר"ח אור זרוע האריך ימים כל כך.

מבחינת סדר הדורות ייתכן שזהו בנו של מהר"ם מנורטהויזען, מהר"ר מאיר הכהן ב"ר שמואל הכהן, מרבני קלן. החתום עם חכמי שו"ם על התקנות מט"ו באב קמ"א, שהובאו בשו"ת מהר"ם מינץ סי' י'. לסיכום – ניתן לקבוע שהרב ר' עובדיה לחוד ומהר"ר עובדיה כץ לחוד. הראשון תלמידו של מהר"ח אור זרוע, ופסק חדש ממנו מתפרסם כאן. השני היה כשני דורות אחריו, והוא מוזכר רק במקום אחד – תשובת רבינו נתן איגרא למהר"ך².

1 ב"תוספות גורניש" מובא חדוש שאמר "ר"ה בשם חמיו הר"ר עובדיה" (כת"י פריס 454 דף נ"א ע"ב). יש שזיהו אותו עם רבינו (ראה: "עלי ספר" ח"ב עמ' 82), אבל מסתבר שגם הוא חי מאוחר יותר. השם "עובדיה" לא היה נדיר באשכנז ובספריה העירונית בטרייאר נשתמרו שני דפים מחומש במדבר שנכתב ע"י סופר בשם "עובדיה", אף הם מהמאה הי"ד. כך שמהזהות בשם אין להביא ראיה.

2 תולדות חיי רבינו ניתנו ע"י הרב י' פלס והרב א' חבצלת.

מוריה, שנה שבע עשרה, גליון ט – י (רא – רב), שבט תשנ"א

[illegible][illegible]

כת"י שחיטות ובדיקות מה"ר משה מידליק עם הגהת רבינו עובדיה מנוישטט

מוריה, שנה שבע עשרה, גליון ט—י (רא—רב), שבט תשנ"א

וחלדה¹ אסורה בין במיעוט קמא בין במיעוט בתר' בין בוושט בין בקנה², כל הנכנס סכין תחת העור³ ושחט מיעוט קמא ואחר כך נגלה הסכין ושחט מפורעת אפילו הכי פסולה⁴.

אבל⁵ אם נפשט העור מעל גבי הסימן אין לשוחטו כלל לא [ב]בהמה ולא בעוף דחיישינן לנקובת הוושט⁶, אע"ג דעוף יש לו תקנה דאיפשר לבדוק הקנה ולשוחטו ולהפוך

1 לשון ה"הלכות שחיטות ובדיקות מה"ר משה מידליק" הנ"ל. הבאנוהו כאן כדי שיראה על מה נכתבה ההגהה בשם הר"ר עובדיה.

2 בחולין ל, ב איתא "בעי רב פפא החליד במיעוט סימנים מהו תיקו", ונחלקו הראשונים בבאור איזה מיעוט ואיזה סימן. כדברי המחבר נמצא בהלכות שחיטה של מהר"ם ז"ל (ר' מאיר ב"ר ברוך מרוטנבורג, תשובות פסקים ומנהגים, מוסד הרב קוק, חלק שני עמוד קע) ובמרדכי חולין סימן תרד. וכן הוא בהלכות שחיטה למהר"י ווייל וכן הובא ברמ"א סימן כ"ד סעיף י'. ולענין מיעוט בקנה, ע' ש"ך ס"ק י"ג שרוב הפוסקים מכשירים, רק המהרש"ל, הובא בב"ח, פוסל, וע' להלן הערה 5.

3 בחולין ל, ב "אמר רב החליד את הסכין בין סימן לסימן ופסקו פסולה תחת העור כשרה וכו' בי רב אמרי תחת העור איני יודע". גם בזה נחלקו הראשונים בפסק ההלכה, ובהלכות שחיטה של מהר"ם הנ"ל "חלדה שהחליד את הסכין בין סימן לסימן ופסקו או שוחט תחת העור וכו'". ובמהר"י ווייל "חלדה היכי דמי כגון שהחליד הסכין בין סימן לסימן ושחטו או תחת העור וכו' הכל נקרא חלדה", ובשו"ע סימן כד סעיף ח "החליד את הסכין תחת העור וכו' שחיטתו פסולה", ובסעיף יא "אם החליד הסכין תחת מיעוט הראשון ושחטו מלמטה למעלה ואח"כ גמר השחיטה כדרכה וכו' הרי זו פסולה".

4 כלומר אע"פ שיש בזה כמה ספיקות כנ"ל אעפ"כ פוסלים אף בדיעבד, וע' ב"י סימן כד ד"ה ומ"ש וא"א ז"ל, לענין החליד במיעוט בתרא "ומיהו במקום שפשט המנהג כדברי רש"י כמו באשכנז ובצרפת אין לפרוץ גדרם".

5 לכאורה קשר הדברים אינו מובן, אך ע' בש"ך שם סס"ק י"ג שהסיק "וע"כ צ"ל דמה שנמצא ע"ש מהרש"ל היינו לדידן דמחמרי' בהגרמה במיעוט קמא וה"ה בכל הלכות שחיטה והיינו מטעמא דאין אנו בקיין בבדיקת הוושט וחיישינן שמא נגע בוושט וכו'". ומכאן — ראה לדבריו!.

6 ע"פ הש"ס, שהמחבר מביא בסמוך דבר אוזו הבא כי ממסמס קועיה דמא, מבואר שמותר לכתחילה, דהכי מסקינן חולין כח, ב "אמר ליה רב יוסף בריה [דרבה] נבדקיה לקנה ונשחטיה לקנה ולכשריה והדר לפכיה לושט ולבדקיה". הרי שבדק הקנה לפני שחיטתו וע"כ שנפשט העור מקודם. בסמ"ק סימן קצ"ז הל' שהיה איתא "ואפי' אמר השוחט ידעתי כי לא חתכתי כי אם מן העור אין סומכין עליו כיון שיצא קצת דם, ואע"ג דקנה סמוך לעור הוא ובעור ובקנה אין לחוש למיעוט קמא מכל מקום פעמים שגם הוושט סמוך לעור על ידי אחיזת הסימנים שתופס בהן כשכא לשחוט ואם בא לשאול אחר שהגביה סכינו מה יעשה אומרים לו לשחוט את הקנה לבדו ואחר השחיטה יהפוך הוושט ויבדקהו כי הוושט אין לו בדיקה מבחוץ אלא מבפנים ודוקא בעוף יש לו תקנה על ידי ששוחטו וכו' ואם אין בקיין בבדיקה לא יגמור שחיטתו כלל אלא ימכרנו לגוי רק שימית הגוי העוף לפניו וכו'". ובהגהות הר"פ שם איתא "וכן הורה מורי הרב נ"ע ר"י מקורביל בשה אחד שהתחילו לשחטו ולא ידע השוחט אם נגע בסימנים ואמר שאין לו תקנה גם לשחוט למעלה או למטה והדר נהפכיה לושט ונבדקה משום דלעולם חיישינן שמא במקום נקב שחט מבפנים, כך הורה רבינו הרב בבית הכנסת בקורביל, ובכל כו' הל' שחיטה פ"ג, ואגור סי' א — פז, ומרדכי סימן תרו, והג"א פ"ב סי' ט, ובמהר"ק שורש ל"ד הובא גם דברי הסמ"ק הנ"ל בשם רבינו פרץ. והלכה זו הובאה בכת"י הזה בהל' שהיה קרוב ללשון הסמ"ק הנ"ל. וא"כ נראה דמקור דבר זה הוא בסמ"ק (או רבינו פרץ) הנ"ל, אך המחבר הסמיכו לדין חלדה הנ"ל בהיותו עוד מקרה של חשש נקובת הוושט (כנ"ל הערה 5) ועוד חמור ממנו שאוסרים אף לכתחילה מלשחוט. ובשו"ב מהר"י הביאו בהל' שהיה "השוחט וחתך העור ויצא דם ופסק אע"פ שלא חתך אלא העור לא יגמור שחיטתו דחיישי' שמא ניקב הוושט אלא ימיתנו ולא ימכרנו לעכו"ם כשהוא עודנו חי שמא יחזור העכו"ם וימכרנו לישראל אלא ימיתנו וימכרנו לעכו"ם". והב"י הביא דברי הסמ"ק ומרדכי בסימן כ"ג ד"ה ומ"ש ולרב אלפס, ובשו"ע שם סעיף ב'. וגם המהרש"ל עמד בכל זה, שהביא את דברי הסמ"ק וכתב בים של שלמה חולין פ"ב סי' י"ד "וכ"כ בהל' שחיטה" ושם היקל יותר מהרמ"א בבדיקת הוושט, עיי"ש.

מוריה, שנה שבע עשרה, גליון ט—י (רא—רב), שבט תשנ"א

אחר כך הוושט ולבדקו בעור הלבן כדאמרינן גבי אווז כי מסמס קועיה דמא⁷, אנו לא בקיאינן לבדוק בהפיכת הוושט⁸.

הג"ה⁹ שמעתי על שחיטת יונים¹⁰ כשמורטים הנוצות מעל גבי הסימנים ומתקרקע העור¹¹ והדם יוצא דאין לשחוט כלל גזיר' אטו כי (הכי דמא) [האי גונא] דנפשט העור או כי מסמס קועיה דמא¹², כי הרואה סבור¹³ שנפשט העור בלא מריטה, ואם רואה שתשחט¹⁴ אתי למשחט נמי התם¹⁵. משום הר"ר עובדיה זצ"ל, וטוב להחמיר¹⁶ עכ"ה.

7 חולין כח, א וב.

8 ע' הערה 6 לעיל שבסמ"ק כתוב "אם אין בקיאינן". וכתב אור זרוע בהלכות טריפות סימן תה "ולפי שאין בקיאינן בבדיקה זו לא הארכתי בזו השמועה אלא כל בן עוף דאתי לקמאי כי ממסמס קועי' דמא אני מטריפו ואוסרו". והג"א פ"ג ס"ג הביאו בקיצור כמבואר בב"י סימן ל"ג ד"ה עוף הבא לפנינו, וכתב עליו "ונ"ל דהיינו לדעת בה"ג אבל לדעת רש"י שיתבאר בסימן נ"ז האידנא נמי אית ליה בדיקה". אבל הדרכי משה בסימן נ"ז הסכים לבה"ג וכתב "דאין אנו סומכים על בדיקותינו בדבר הצריך בדיקה", ולכן פסק בהגהות שו"ע סימן לג סעיף ח' (ועוד הרבה מקומות) כאו"ז שאין אנו בקיאינן בבדיקת הוושט.

9 הגהה זו נזכרה בשו"ת מהר"ם פדואה סימן פג כאשר יצויין להלן הערה 11, ומבואר שהיא גזירה אטו דין הקודם. ומצאנו מהדורא אחרת בכת"י אחר (להלן כת"י ב') כנזכר במבוא, בנפרד בלי לקשרו להל' שו"ב הנ"ל ויצוינו השינויים.

10 במהר"ם פדואה הנ"ל דן באריכות להוכיח שינויים לאו דוקא אלא ה"ה שאר עופות, וכן הסכימו האחרונים, וע' זבחי צדק.

11 בשו"ת מהר"ם פדואה הנ"ל רצה השואל לדייק שאין חשש אלא כשנקרע העור ויצא דם, ולא כשיצא דם בלי קריעת העור, והביא נוסח ההגה "בשחיטת יונים היכא דמרט הנוצה ויוצא דם ונקרע וכו'". והשיב מהרמ"פ "לשון קריעה זה אינו לפני ולא ראיתי אותו בשום ספר אף כי לא ראיתי אין ראיה אך הלשון לפני בזה האופן על שחיטת יונות כשמורטים נוצותיהן ויוצא דם אין לשוחטן גזירה אטו דנפש' העור או כי ממסמס קועיה דמא כי הרואה סובר שנפשט בלא מריטה ואתי נמי למשחט כו'". וגם בשו"ב מהר"י ווייל (שמהרמ"פ מכנהו "השחיטות הקצרות של מהר"י וויילא) סוף ה' שהייה אחר המובא לעיל הערה 6, לא הזכיר שנקרע העור וז"ל "וכן השוחט יונה ותלש הנוצות ויצא דם לא יגמור שחיטתו אלא ימיתנו". אך בכת"י ב' ג"כ נזכר קריעה, "שמעתי על שחיטת היונים, כשמורטין הנוצה ונקרע העור ויצא דם, שאין לשוחטן". בדרכי משה והגהות השו"ע סימן כג סעיף ו הביא ממהר"י ווייל ומהר"ם פדואה, וכמותם לא הביא ענין נקרע העור. והנה עתה, שזכינו לראות את נוסח ההגה שלא ראה מהרמ"פ, יש לדון אם מהרמ"פ היה משנה את דעתו אילו ראה את נוסחאות אלו. מלשון התשובה נראה שקיבל את אמיתת עדותו של השואל שקיים נוסח כזה אלא שהחזיק אותו כטעות או כהעתק בלתי מדויק וא"א לדיק ממנו, אך לאור ב' כתבי יד אלו השערה זאת איננה מתקבלת כ"כ, כי יש לפנינו שלש נוסחאות שונות (ב' כתבי היד ולשון השואל בשו"ת מהרמ"פ) עם כמה שינויי לשון ביניהם אך כולם מסכימים בענין נקרע העור. (ויש להעיר עוד שבכת"י שלישי מאוסף אופנהיים, אף שנמצא קרוב לנוסח מהרמ"פ: "כשמורטי' את הנוצות והדם יוצא שיש ליוזר שאין לשוחטו כלל וכו'", מ"מ בהמשך לשונו איתא: "לכן אסור לשחוט מתי שנקרע העור אפי' בינו לבין עצמו וכו'"). מאידך יש להעיר שאינו מסתבר שמהר"י ווייל עשה את קיצורו מתוך כת"י אחד בלבד, וכיון שהוא השמיט את ענין "נקרע עור" יש לומר שהוא קבע שנוסח ההוא אינו עיקר. אמנם מסמיכת הגה הזאת לדין נפשט העור כאשר הוא מופיע כאן מסתבר שמדובר מענין דומה, והרי גם מהר"י ווייל הסמך שני הדינים ואולי סמך על הלשון "וכן" שכתב ולא ראה צורך בקיצור שלו לפרט שנקרע העור גם אצל היונים.

12 בכת"י ב' "אטו היכא דנפשט העור או ממסמס קועיה דמא".

13 בכת"י ב' "יסבור".

14 בכת"י ב' "וכשיראה שתשחוט הכא".

15 הרי מבואר הטעם אף שסתום הוא במהרי"ו, אלא שכוונת המהרי"ו במש"כ "וכן" שהוא מטעם זה, ולא כמש"ש זבחי ריב שהטעם משום שמא כבר ניקב הוושט ולא היה לדם מקום לצאת (ולפי דבריו אין לחלק בין נקרע העור או לא). ופשטות דברי הרמ"א בהגהות השו"ע "ומטעם זה אם תלש הנוצות וכו' או חתך העור בבהמה וכו' יש להטריף דחיישינן לנקובת הוושט", משמע כדברי הזבחי ריב, אלא שהש"ך ס"ק כ'

מוריה, שנה שבע עשרה, גליון ט—י (דא—רב), שבט תשנ"א

וט"ז ס"ק ז' כבר העירו שמתשובת מהר"ם פדואה מבואר שאינו כן, וע' בד"מ במש"כ, "אבל לפי מה שכתבתי לעיל דיש להטריף בדם היוצא ע"י מריטת הנוצות אע"פ שג"כ אינו אלא חומרא בעלמא ואפ"ה לא סמכינו אבדיקתו משום גזירה", משמע שבדיקה היתה מועלת גם לזה, אך יש לפרש דבריו שר"ל שכל כך לא סומכים על בדיקתו בנחתך העור עד שגוזרין גזירה אפילו כשאין צריכים בדיקה (כאשר כתב בד"מ קודם לכן "אע"פ שידוע שע"י מריטת הנוצה לא ניקב הוושט מ"מ אנו מטריפים משום גזירה").

16 בכת"י ב' הסדר הפוך "ונכון להחמיר משם הר"ר עובדיה", ואינו נראה כי הר"ר עובדיה אמר בבירור שאין לשוחטן, ולא שייך לומר אח"כ לשון חומרא, שמשמע שיש ספק בדבר. אלא הר"ר עובדיה אסר, ובעל ההגה שמע דבריו וכתב שטוב להחמיר כדבריו. ובים של שלמה כתב "אבל אם מרט השוחט נוצ' מן העוף קודם שחיטה ויצא דם ליכא למיחש למידי אף שנמצא כ' בה"ש דאף בכה"ג יש לחוש גבי יונה אל תשגיח בזה כי חומרא שאין לה טעם כלל", והיינו לשיטתו שיש מקרים שאנו בקיאים בבדיקה, דלא כרמ"א. והנה באור זרוע הלכות שחיטה סוף סימן שפו דן במריטת נוצות מטעם צער בעלי חיים ולא הזכיר כלל חשש מטעם גזירה זו, וא"כ לפי ההשערה שהר"ר עובדיה היה מניישטאט ובדור שאחר האור זרוע (ע' מבוא למאמר זה) יש לומר שזה הוא המקור הראשון לגזירה ולכן האור זרוע לא ידע ממנה כי לא נתחדש עוד בימיו.

הודעה ובקשה

נמצאים עתה בשלבי עיבוד ועריכה חידו"ת תשובות הגהות ודרשות מגאוני ישראל:

- א. רבי יאיר בכרך בעל "חות יאיר" [הופיעו ב' כרכים].
 - ב. רבי יהודה מילר מבינגא.
 - ג. רבי דוד טעבלי שיאיר.
 - ד. רבי מיכאל ורבי נפתלי הירץ שיאיר.
 - ה. רבי נתן מז אב"ד פרנקפורט.
 - ו. רבי נתן אדלר מפפד"מ.
 - ז. רבי שלמה זלמן ורבי זעקל [וורמסר] מפולדא.
 - ח. רבי זאבל איגר מבראונשוויג.
 - ט. רבי אברהם ורבי זלמן טריר מפרנקפורט.
 - י. רבי אליהו גוטמכר [הופיעו ב' כרכים].
 - יא. רבי עזריאל הילדסהיימר [הופיע כרך א'].
- כל היודע על מקום הימצאם של כתבי-יד, או כל מידע אחר הקשור לתולדות הגאונים הנ"ל או כתביהם, מתבקש להודיע ל: —

מכון ירושלים

מפעל תורת חכמי אשכנז

ת.ד. 100, ירושלים

חוריה, שנה שבע עשרה, גליון ט—י (רא—רב), שבט תשנ"א